

УДК. 347.78

Бурлаков С.Ю.,
аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін Національного університету
внутрішніх справ

Поняття кінематографічного твору як об'єкта авторського права

З відродженням українського кіно, збільшенням кількості кінематографічних творів зростає зацікавленість інвесторів у вкладенні матеріальних коштів у розвиток кінематографії. Разом з цим кожний інвестор розраховує на сприятливий інвестиційний клімат, зокрема, на стабільне та чітке законодавче регулювання процесів, пов'язаних з кіноіндустрією.

Згідно Закону України “Про Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на 2003-2007 роки” [1] політика держави спрямована на відродження національної кінематографії, створення належних правових і економічних умов для розвитку національного кіномистецтва в ринкових умовах, формування сучасної самодостатньої національної кіноіндустрії шляхом підтримки підприємницької діяльності галузі, забезпечення гідної присутності українського фільму на національному і світовому кіноринках, відновлення рентабельності кіногалузі, посилення впливу вітчизняного кіно на громадськість, інтересу до нього масового глядача, забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності щодо кінотворів. Автор даної статті має на своїй меті з'ясування поняття та правової природи кінематографічного твору, визначення його особливостей як об'єкта авторського права.

За радянських часів увагу проблемам авторського права на кінематографічні твори приділяли такі вчені-юристи як Н.А. Райгородський, А.І. Павлов, М.В. Петров, С.А. Чернишова, Ю.А. Сергєєв та інші. За умов переходу України до ринкової економіки, з появою свободи підприємницької діяльності з'явилась необхідність переглянути положення законодавства, що стосуються авторського права на кінематографічні твори, оцінити та привести їх у відповідність з сучасними потребами кінематографа.

Кінематографічний твір не є новим об'єктом авторського права, але його “молодість” і своєрідність обумовлюють необхідність ко-

ригування багатьох традиційних положень авторського права, а правовий режим фільму підлягає розгляду з урахуванням усіх особливостей останнього.

Так, згідно ст. 3 Закону України “Про кінематографію” [2] фільм – це аудіовізуальний твір кінематографії, що складається з епізодів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними засобами, та який є результатом спільної діяльності його авторів, виконавців і виробників. Стаття 1 Закону України “Про авторське право та суміжні права” [3], в свою чергу, під аудіовізуальним твором розуміє твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрану (кіноекрану, телевізійного екрану тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Таким чином, кінематографічний твір відноситься до аудіовізуального твору.

П. 1 ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [4] до творів, що охороняються, відносить кінематографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним кінематографії, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені. Таким же чином визначається це поняття в законодавстві ряду зарубіжних країн. Так, відповідно до п. 6 розділу 2 Закону про авторське право Канади поняття “кінематографічний твір” включає будь-який твір, створений способом, аналогічним кінематографії, у супроводі або без супроводу музики для кінофільму [5]. У Франції ст. 1 Закону про авторське право і суміжні права виробників фонограм і відеограм, аудіовізуальних програм віщання [6] визначає, що “кінематографічні твори й інші твори, що складаються з послідовно мінливих картинок, зі звуком або без нього, спільно називаються аудіовізуальним твором”.

Як справедливо зауважує С. Безклубенко, “за цим визначенням до категорії фільмів цілком “законно” можуть бути віднесені всі телевізійні передачі, попередньо чи й у момент виробництва зафіксовані на ту чи іншу плівку...: від інтерв’ю з перехожими на вулицях міста, рекламних “роликів” – відеокліпів аж до запису концертів по трансляції і навіть репортажу про футбольний матч.

Бо вони, як правило, складаються з “епізодів”, об’єднаних певним “творчим задумом” і є результатом спільної праці авторів, виконавців, виробників” [7, с. 87].

Відсутність чіткого визначення в Законі України “Про кінематографію” таких понять як “твір”, “фільм”, “національний фільм”, “оригінал твору”, “національний екранний час” може призвести до правових колізій при спробі практичного застосування тих чи інших його положень.

Впродовж багатьох років вчені намагались дати визначення кінематографічного твору. Так, Н.А. Райгородський під “кінематографічним твором” розуміє готовий, створений на основі кіносценарію твір – кінофільм [8, с. 4]. А.І. Павлов висловлює думку, що кінотвір являє собою комплекс ідей і образів, що одержують специфічну форму вираження й об’єктове закріплення на кінострічці [9, с. 4]. М.В. Петров під поняттям “кінотвір” розуміє творчий твір, створений з метою демонстрації на кіноекрані [10, с. 15].

Поняття фільму в літературі дається у двох аспектах: 1) тонка плівка у вигляді стрічки з світлочутливим шаром, що застосовується для кінозйомок; 2) стрічка зі знімками, об’єднаними єдиним сюжетом або задачею інформації, що призначена для проєкції на екран, для показу в кінозалах, по телебаченню [11, с. 852]. Ці визначення вважають правильними деякі автори [12, с. 649]. Так, з позиції Н.А. Райгородського, кінофільм являє собою твір ідеологічного змісту, тобто кінофільм – це твір творчого характеру, об’єктивований на площину шляхом динамічних фотографічних зображень подій, дій, різних сценічних постановок [8, с. 5]. Далі автор розрізняє матеріальну (кінострічку) і духовну складову в кінематографічному творі. Кінострічка, на його думку, є засобом фіксування твору з метою його наступної демонстрації, а кінофільм є візуальним записом, що складається з безперервної послідовності образів (кадрів), що демонструються глядачеві [8, с. 3]. Виходить, що фільм як об’єктивно існуючу дійсність можна розглядати в двох аспектах: як матеріальний об’єкт, тобто річ (стрічка з зафіксованою на ній інформацією), і як твір творчості (об’єкт авторського права).

З аналізу наведених думок можна зробити висновок, що автори по-різному підходять до визначення кінематографічного твору як об’єкта авторського права. Кожний із науковців у своєму термінологічному визначенні кінематографічного твору зазначає критерії, за наявності яких на твір повинна розповсюджуватися правова

охорона. На нашу думку, не можна безперечно погодитись з кожними із цих наведених тверджень.

Так, ознака закінченості не завжди притаманна твору. Безумовно, на екрані ми бачимо закінчений цілісний твір, але не виключена можливість зміни деяких сцен надалі, незалежно від первісного показу. Крім того, за законодавством ряду країн заборонено показ сцен еротики (порнографії) і насильства, використання ненормативної лексики, тому за рішенням уповноважених органів (в Україні це Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, яка діє відповідно до Закону України “Про захист суспільної моралі”) ці сцени можуть бути взагалі вилючені з фільму або показані частково. Таким чином, можна зробити висновок, що закінченість (або готовність) кінематографічного твору не повинна вважатися обов’язковим критерієм охороноздатності, оскільки твір є об’єктом авторського права з моменту його створення і не має значення закінчений він чи ні. Історія знає багато прикладів, коли незавершені, за думкою автора, твори (музика, ескізи малюнків, вірші тощо) ставали шедеврами світового мистецтва. Такий же підхід можна розповсюдити й відносно кінотворів, оскільки процес створення кінематографічного твору складний і не завжди передбачуваний (брак коштів, смерть актора, творча невдача тощо).

Доцільність існування такої ознаки, як створення твору на основі кіносценарію, можна поставити під сумнів, оскільки, наприклад, видовий, подійний кінематографічний твір створюється за робочим планом, а не за сценарієм. Безсумнівно, сценарій грає дуже важливу роль і є невід’ємною складовою творчого процесу створення кінотворів, але визначати його як обов’язковий критерій для всіх кінематографічних творів, на нашу думку, недоречно. Тому щодо сценаріїв як складових елементів кінематографічного твору слід в кожному випадку враховувати вид кінотвору (аудіовізуального твору).

Заслуговує на увагу раніше наведене висловлювання А.І. Павлова, що як критерії охороноздатності слід використовувати ідейність та об’єктивне вираження. Справедливість твердження полягає в тому, що сама по собі ідея не охороняється авторським правом, а от якщо ідеї надати оболонку, тобто виразити об’єктивним способом (у кіноплівці), то кінематографічний твір здатний одержати правову охорону.

Ознака творчості в кінематографічному творі є обов’язковою, а

от критерій цільового призначення (використання для показу на кіноекрані) в сучасних умовах дещо змінюється, адже зараз є можливим перегляд кінематографічних творів не тільки на кіноекрані, але й за допомогою телевізора, монітору комп'ютера, проекційного екрану тощо, і головним є те, що перегляд (сприйняття) можливий лише завдяки застосуванню технічних пристроїв.

Кажучи про кінематографічний твір, С.А. Чернишова зазначає, що кінематографічний твір – поняття широке, оскільки воно охоплює різноманітні здобутки у кіно. Це сценарії, сценарні плани, дикторський текст, текст пісень, кінофільми тощо [13, с. 79]. На наш погляд, не варто ототожнювати та змішувати зовсім різні, самостійні об'єкти авторського права, однак можна погодитися з тим, що всі ці творчі здобутки входять як складові елементи в кінотвір як синтетичний об'єкт.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що **кінематографічний твір – це твір творчого характеру, який виражено в об'єктивній для сприйняття людиною формі, що послідовно відображає на екрані зображення, що рухаються, у музичному супроводі або без такого, зафіксований на матеріальному носії і який складається з епізодів, об'єднаних між собою творчим задумом і образотворчими засобами кінематографії або засобами, аналогічними їм.**

Іншою особливістю кінематографічного твору є його синтетичність (складна внутрішня структура). З одного боку, кінематографічний твір є самостійним об'єктом авторського права, а з іншого – комплексним (синтетичним) твором, оскільки він поєднує в собі кілька самостійних результатів творчого та технічного характеру, однак така сукупність не є “збіркою”. В цій сукупності можна окремо виділити сценарій, музику, яка як спеціально створена для кінематографічного твору, так і написана раніше, декорації, костюми, постановку танців, малюнки мультиплікаційних персонажів тощо (рис. 1).

Рис. 1. Складові елементи кінематографічного твору (на прикладі художнього фільму), які містять елементи творчості

Специфікою кінотвору є те, що, об'єднуючи в собі кілька самостійних об'єктів авторського права, він втрачає свій естетичний вигляд і художній задум, якщо вилучити з нього один складовий об'єкт-елемент або замінити його на інший, а іноді вилучення такого елемента об'єктивно неможливе, оскільки втрачається основа кінематографічного твору. Так, навряд чи можливо об'єктивне існування художнього (ігрового) фільму без гри акторів або ж неможливе існування мультиплікаційного твору без малюнків персонажів та існування документального фільму без натуральних зйомок оператора.

На відміну від інших об'єктів авторського права, кінотвір має свої особливості і в суб'єктному складі. Кінофільм як твір мистецтва створюється на кіностудії як наслідок спільних зусиль творчих працівників – сценаристів, кінорежисерів, операторів, акторів, художників, композиторів, звукооператорів і виробничо-технічного персоналу. Таке поєднання видів діяльності складає основну характерну рису будь-якого виробництва кінофільму, що відрізняє кіностудію від звичайного промислового підприємства. Особливість даного твору полягає ще й у тому, що тут відсутнє традиційне співавторство. Мова, на нашу думку, тут може йти лише про спільну діяльність для створення кінематографічного твору. Суб'єктами такої спільної діяльності є ав-

тор сценарію, автор оригінальної музики, художник-мультиплікатор, оператор, режисер та інші, але усі вони є творцями своїх самостійних творів, а не всього кінематографічного твору, і лише органічне поєднання всіх складових творчої та технічної праці створює новий твір кіномистецтва. Співавторство має місце у разі, коли створюється твір одного роду.

З точки зору Б.С. Антимонова і Є.А. Флейшиц така співучасть є співробітництвом, тобто категорією, невідомою автор-ському праву, а не співавторством [14, с. 70]. Автори об'єктів авторського права, що увійшли до складу кінематографічного твору, на нашу думку, авторами кінотвору в цілому не є, оскільки тільки завдяки скоординованій роботі творчого та технічного персоналу студії під керівництвом режисера та продюсера і створюється новий об'єкт – кінематографічний твір.

Згідно ст. 15 Закону про авторське право Народної республіки Китай [15] авторським правом на кінематографічний твір і будь-який інший твір, створений способом, аналогічним кінематографії, буде наділятися продюсер твору, сценарист, режисер, кінооператор, поет, оператор і інші творці. Особи, які внесли творчий внесок у створення кінотвору, мають право одержати винагороду відповідно до договору, укладеного з продюсером. Автори сценарію, музики й інших об'єктів, що входять у кінематографічний твір, можуть використовувати їх окремо та мають право здійснювати авторське право незалежно. Таким чином, у створенні кінематографічного твору беруть участь як творчі, так і технічні працівники. Крім цього, слід виділяти суб'єктів організаційної діяльності – продюсерів, директорів кінотворів.

Важливою особливістю аудіовізуальних (кінематографічних) творів є наявність великої кількості видів кінематографічних творів. У дослідженнях в області авторського права на кінематографічний твір майже не враховуються видові особливості цих творів і їх вплив на правовий режим даного об'єкта. Так, згідно п. 8 ст. 1 Тимчасового положення про мінімальні ставки гонорару й авторської винагороди за фільми, що створюються на державне замовлення на кіностудіях України [16], за способами фіксації зображення і поширення фільми поділяються на кінофільми і відеофільми.

Разом з цим в п. 2.1 Порядку узгодження тематичних планів виробництва фільмів в Україні за рахунок бюджетних коштів [17] ви-

значається, що кіно-, відео- і телефільми на замовлення (незалежно від матеріального носія оригіналу) створюються для масового глядача або для показу спеціальної аудиторії і розподіляються за призначенням на такі: ігрові фільми (у т.ч. телевізійні); анімаційні; науково-просвітницькі і документальні фільми, що знайомлять глядача з життям держави, її історією, досягненнями в сферах культури, науки і техніки; навчальні фільми для системи середньої і вищої освіти; науково-пізнавальні, документальні, навчальні фільми для спеціальної аудиторії з питань охорони праці, медичних, санітарних знань, охорони суспільного порядку, військової справи, цивільної оборони тощо; рекламні фільми, рекламні відеокліпи, стендові фільми для виставок та інші.

Серед кінематографічних творів у ст. 1 Закону України “Про авторське право і суміжні права” виділяються кінофільм, телефільм і відеофільм.

Кінематографічні твори, з точки зору їх видових особливостей, можна відобразити схематично наступним чином:

Рис. 2. Види кінематографічних творів

Також слід звернути увагу на те, що під телевізійним фільмом розуміється художній або документальний фільм, знятий спеціально для показу по телебаченню [18, с. 642]. М.В. Петров говорить, що телетвором варто вважати лише такий твір, який створено в умовах телестудії або в умовах, спеціально призначених для телетрансляції творчим колективом або окремим автором, що працює для телебачення [10, с. 15]. Таким чином закріплюється технічний бік виробництва телевізійного фільму.

Вбачається, що телевізійний фільм – це кінематографічний твір, який спеціально створений для показу по телебаченню. Важливим є саме цільова спрямованість твору, а не умови його виробництва.

На відміну від телефільму, під відеофільмом розуміється фільм, записаний не на кіноплівку, а на відеомагнітну плівку. Зауважується, що розвиток відеофільмів має низку переваг у порівнянні з кінофільмами як у естетичному, так і технологічно-виробничому аспекті (багатокамерний метод зйомки, електронний монтаж, спецефекти, що дозволяють одержувати комбінований кадр будь-якої складності, багаторазове використання для запису магнітної плівки, можливість перегляду знятого матеріалу відразу тощо) [19, с. 74]. Однак, на нашу думку, виділення відеофільму як особливого виду кінотвору є недоцільним, оскільки відеозапис – це лише один із способів фіксації та зйомки на відеокасети. Зараз у кінематографії широко застосовується й цифрова зйомка на цифрові носії. З подальшим розвитком техніки можливі й інші способи фіксації, зйомки і подання аудіо-візуальної інформації (наприклад, зараз уже винайдені і впроваджуються DVD-диски).

У кіновиробництві широко застосовуються комбіновані методи зйомки та монтажу, які поєднують у собі як елементи відео-зйомки, кінозйомки, так і комп'ютерної графіки. Тому виділення відеофільму як особливого виду кінотвору не відповідає потребам сучасності.

Крім того, кінематографічний твір можна класифікувати за різними ознаками (рис. 2), наприклад:

1. За способом фіксації зображення на первісному носії в процесі зйомки кінематографічного твору: кіноплівковий (кінофільм) – знятий на кіноплівку; відеоплівковий – знятий на відеоплівку; цифровий тощо.

2. **За способами технічного виробництва:** кінокамерний – спосіб фіксації зображення в процесі створення кінематографічного твору на кінокамеру; відеокамерний – спосіб фіксації зображення в процесі створення кінематографічного твору на відеокамеру (не має значення на аналогову або цифрову); телекамерний – спосіб фіксації зображення в процесі створення кінематографічного твору на телекамеру; комп’ютерний – за допомогою створення кадрів, їхнього монтажу і малювання за допомогою ЕОМ; змішаний – у виробництві кіновитворів застосовуються комбіновані способи. Так, у художній кінематографії використовуються елементи комп’ютерної графіки, мультиплікації, документальної зйомки і, навпаки, наприклад, фільми “Зоряні війни”, “Матриця”.

3. **За способом виробництва:** професійні – зняті суб’єктами кінематографії, що здійснюють кінематографічну діяльність на професійній основі; аматорські – кінематографічні твори, зроблені для задоволення власних естетичних потреб (у більшості випадків не мають на меті отримання прибутку).

4. **За способом оприлюднення:** кінофільми – первісна демонстрація в кінотеатрах; телефільми - перший показ йде по телебаченню та мережах віщування; інші (відеофільми, DVD-фільми, CD-фільми й ін.) – шляхом випуску на певному матеріальному носії, купівлі-продажу і здачі в прокат екземплярів носіїв кінематографічного твору.

5. **За наявністю гри акторів:** ігрові (наприклад, художній фільм, фільм-спектакль) і неігрові (наприклад, документальний фільм, мультфільм).

Серед ігрових кінотворів слід окремо виділити відеокліп – короткий музичний сюжет, що складається з естрадної пісні, із спеціально знятим зображенням, використаний як вставний номер у телепередачі [12, с. 124], або це телевізійний ролик – естрадна поп-або рок-пісня, яка супроводжується різноманітними зображеннями на екрані [11, с. 82]. Інші ж автори під відеокліпом розуміють короткий відеофільм із записом естрадної пісні в супроводі спеціально знятого сюжету [20, с. 51]. Таким чином, відеокліп – це кінематографічний твір, але це не фільм, тому привілеї щодо показу та фінансової підтримки кінематографії не повинні поширюватися на нього.

Виходячи з наведеного, можна зазначити, що кінематографічний твір є складним синтетичним твором авторського права, який містить

у собі самостійні об'єкти авторських і суміжних прав (сценарій, музика, пісні, декорації, костюми, гра акторів тощо).

Самостійні об'єкти авторського права, що входять до кінематографічного твору (сценарій, музика, дикторський текст тощо), можуть використовуватися авторами самостійно. Якщо дозвіл на певне використання було надано, наступна заборона на використання окремого елемента твору як виняткове повноваження автора є неприпустимою. Автор об'єкта-елемента, що входить до складу кінотвору, який дав згоду на включення власного доробку, не вправі після створення фільму забороняти використання свого твору або вимагати його вилучення з кінотвору.

Кінематографічний твір не є збірником самостійних об'єктів авторського права, а є цілісним об'єктом, що охороняється.

У створенні кінематографічних творів беруть участь як творчі працівники (автори), так і технічно-організаційний персонал.

Література

1. Закон України "Про Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на 2003-2007 роки" // ВВР України. – 2003. – № 7. – Ст. 61.

2. Закон України "Про кінематографію" // ВВР України. – 1998. – № 22. – Ст. 114.

3. Закон України "Про авторське право та суміжні права" // ВВР України. – 2001. – № 43. – Ст. 214.

4. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький акт від 24 липня 1971 року // www.WIPO.org.

5. An Act to amend the Copyright Act, S.C. 1997, c.24 (Assented to 25 April 1997 // www.DomainUA.com.ua. – Дата 25.01.2005.

6. Law on Author's Rights and on the Rights of Performers, Producers of Phonograms and Videograms and Audiovisual Communication Enterprises // www.DomainUA.com.ua. – Дата 25.01.2005.

7. Безклубенко С. Кіна не буде. Тепер уже на "законній" підставі // Віче. – 2000. – № 3 (96). – С. 86-99.

8. Райгородский Н.А. Авторское право на кинематографическое произведение. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1958. – 64 с.

9. Павлов А.И. Авторское право на кинематографическое произведение в СССР: Автореф. дис. ... к.ю.н. – М.: 1972. – 23 с.

10. Петров М.В. Авторское право на произведение кино и телевидения: Автореф. дис. ... к.ю.н. – М.: 1981. – 22 с.

11. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.

12. Современный словарь иностранных слов: Ок. 20000 слов. – 2-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1999. – 742 с.

13. Чернышева С.А. Правовое регулирование авторских отношений в кинематографии и телевидении. – М.: Наука, 1984. – 178 с.

14. Антимонов Б.С., Флейшиц Е.А. Авторское право. – М.: Госюриздат, 1957.

15. Copyright Law of the People's Republic of China // www.DomainUA.com.ua. – Дата 25.01.2005.

16. Тимчасове положення про мінімальні ставки гонорару й авторської винагороди за фільми, що створюються за державним замовленням на кіностудіях України від 26.09.2001 № 125 // Офіційний Вісник України. – 12.10.2001. – № 39.

17. Про затвердження "Порядку узгодження тематичних планів виробництва фільмів в Україні за рахунок бюджетних коштів": Наказ міністра культури України від 08.08.1997 // Офіційний Вісник України. – 23.09.1997. – № 38.

18. Кинословарь: В 2-х т. / Гл. ред. С.И. Юткевич. – М.: Советская Энциклопедия. – 1967-1970 гг. – Т. 2.

19. Кино: энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия. – 1986. – 640 с.

20. Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Русский толковый словарь. – 5-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1998. – 832 с.